

М.Р. РАХМАТУЛЛАЕВ,

Ўзбекистон Миллий университети ҳузуридаги яримўтказгичлар физикаси ва микроэлектроника илмий-тадқиқот институти директор ўринбосари

E-mail: mubinmr@mail.ru

М.А. АБДУРАХМАНОВА

Ўзбекистон Миллий университети ҳузуридаги яримўтказгичлар физикаси ва микроэлектроника илмий-тадқиқот институти ўқув бўлими бошлиғи

E-mail: mubinmr@mail.ru

М.Ш. ЭСКАНОВ

Ўзбекистон Миллий университети ўқитувчиси

E-mail: mubinmr@mail.ru

Ҳ.М. АХМЕДОВ

Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти ўқитувчиси

E-mail: mubinmr@mail.ru

PROBLEMS OF ORGANIZING MUTUAL COLLABORATION BETWEEN EDUCATION AND LABOUR MARKETS AND THEIR SOLUTIONS

Abstract

The scientific article scrutinized existing issues in using the appropriate regulations for establishing the higher education process. In order to solve these issues, new structures of regulations are proposed and their advantages are clarified, the opportunity of training specialists in the requirements of the labor market is scientifically proven.

Keywords: regulations, type of activity, vocational education, labor market, education market, induction, deduction, knowledge, skills, experiences.

ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ ВЗАИМНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА РЫНКОВ ОБРАЗОВАНИЯ И ТРУДА И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Аннотация

В данной научной статье изучаются нормативные документы в которых отражены проблемы подготовки кадров, отвечающих требованиям рынка труда. Для решений этих проблем предлагаются новые структуры нормативных документов профессионального образования. Научно доказано, что предлагаемые новой структурой нормативные документы профессионального образования дают возможность подготовки специалистов, отвечающих требованиям рынка труда.

Ключевые слова: нормативный документ, вид деятельности, профессиональное образование, рынок труда, рынок образования, индукция, дедукция, знания, навыки, квалификация.

ТАЪЛИМ ВА МЕҲНАТ БОЗОРЛАРИНИНГ ЎЗАРО ҲАМКОРЛИГИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ МУАММОЛАРИ ВА УНИНГ ЕЧИМЛАРИ

Аннотация

Илмий мақолада олий таълим тизими таълим жараёнини ташкил қилишда фойдаланилаётган меъёрий ҳужжатлардаги мавжуд муаммолар ўрганилган. Ушбу муаммоларни бартараф этиш мақсадида таълим меъёрий ҳужжатларининг янги структураси берилган ва унинг афзалликлари батафсил ёритилган, меҳнат бозори талабларига мос кадрлар тайёрлаш имкониятлари илмий асослаб берилган.

Калит сўзлар: меъёрий ҳужжат, фаолият тури, касбий таълим, меҳнат бозори, таълим бозори, индукция, дедукция, билим, кўникма, малака.

КИРИШ. Ҳозирда халқаро стандартлар талабларига мос келадиган олий таълим тизимини яратиш бўйича кенг қўламли ишлар амалга оширилмоқда. Бироқ шунга қарамай, меҳнат бозори талаблари даражасида рақобатбардош, юқори малакали кадрлар тайёрлаш масаласи мамлакатда олиб борилаётган иқтисодий ва ижтимоий-сиёсий ислохотларнинг талабига ҳали тўлиқ жавоб бермайди.

АСОСИЙ ҚИСМ. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Таълим, фан ва маданият масалалари бўйича қўмитаси (UNESCO) ва консалтинг ташкилоти (DGP Research & Consulting) ҳамкорлигида 2017 йилнинг январь-июнь ойларида Ўзбекистон Республикаси таълим тизимини комплекс ўрганиш бўйича ўтказилган таҳлиллар натижалари асосида берилган хулосаларда олий таълим жараёнида назария ва амалиёт яхлитлиги

таъминланмаганлиги, талабаларнинг малакавий амалиётларини ишлаб чиқариш корхоналарида ўтказиш самарали ташкил этилмаганлиги оқибатида битирувчиларнинг аксарият қисми тайёр мутахассис бўлиб чиқиш ўрнига, ишга жойлашгандан кейин қайтадан ўз касбини, мутахассислигини ўрганаётганлиги, шунингдек, таълим сифатини назорат қилиш механизми замонавий талабларга жавоб бермаслиги каби камчиликлар қайд этилган [1].

Кадрлар тайёрлашнинг мазмунини тубдан қайта кўриб чиқиш, халқаро стандартлар даражасида кадрлар тайёрлашга зарур шарт-шароитлар яратиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 27 июлдаги “Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида” ПҚ-3151 қарори қабул қилинди [1].

Мазкур қарорда олий таълим даражасини сифат жиҳатидан ошириш ва тубдан такомиллаштириш, олий таълим – илм-фан – ишлаб чиқариш ўртасида интеграцияни таъминлаш, ўқув режа ва дастурларни соҳа эҳтиёжидан келиб чиқиб янгидан ишлаб чиқиш, ўқув-меъёрий ҳужжатларни халқаро стандартлар асосида мутлақ янги талаблар бўйича ишлаб чиқиш, амалий машғулотларни бевосита ишлаб чиқариш ташкилотларида ўтказиш каби давлат талаблари аниқ белгилаб берилди.

Ушбу мақола Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарорида ҳамда Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Таълим, фан ва маданият масалалари бўйича қўмитаси экспертлари қайд қилиб ўтган камчиликлар билан боғлиқ муаммолар, жумладан, назария ва амалиёт яхлитлиги таъминланмаганлиги сабабларини ўрганиш ҳамда уларни бартараф этишни илмий жиҳатдан асослаб беришга қаратилган.

Олий таълим тизимида таълим жараёни, асосан, ўқув дастур ва режалари асосида ташкил қилинади ва бошқарилади. Ўқув дастурлар таълим сифати ва мазмунини белгиловчи асосий меъёрий ҳужжат ҳисобланади. Демак, ушбу меъёрий ҳужжатлар меҳнат бозорининг талабларини тўлиқ қамраб олган ҳолда ишлаб чиқиши зарур шарт ҳисобланади [2]. Агар ўқув дастурлар меҳнат бозори талабларига мос бўлмаса, демак, ушбу дастурлар асосида ўқитилаётган мутахассислар ҳам унинг талабларига тўлиқ жавоб бермайди.

Олиб борилган тадқиқотлар олий таълим тизимида фойдаланилаётган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар индукция методи асосида ишлаб чиқилганлигини кўрсатди. Ушбу методда ишлаб чиқилган ўқув режа ва дастурларда билим, кўникма ва малакаларни умумийлик ёндашувида ўзлаштиришга қаратилган бўлиб, таълим жараёни меҳнат бозори талаблари билан узвийлигини тўлиқ таъминлашга имкон бермайди ҳамда талабаларнинг ўзлаштириш сифатига салбий таъсир қилади. Изланишлар шуни кўрсатдики, меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни индукция методида эмас, балки

дедукция методида ишлаб чиқиш белгиланган мақсадларга мувофиқ келади.

Дедукция методида меҳнат бозорининг умумий мақсадларига касбий таълимнинг хусусий мақсадлари орқали эришилади.

Олий таълим тизими олдига қўйилган асосий вазифа – давлат, жамият ва меҳнат бозори талаблари асосида кадрлар тайёрлаш. Ушбу талабаларнинг тўлиқ ижросини таъминлаш стратегияси таълим меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларида илмий методлар билан асосланган бўлиши шарт ҳисобланади.

Меҳнат бозори талаблари даражасида кадрлар тайёрлаш учун меъёрий ҳужжатларга қўйиладиган талаблар қандай тартибда ва мазмунда бўлишини кўриб чиқамиз.

Меҳнат бозорида ҳар бир касбий йўналиш бир неча фаолият турини қамраб олади. Демак, ўқув дастурларни касбий фанлари бўйича эмас, балки фаолият турлари бўйича, яъни дедукция методида ишлаб чиқиши меҳнат бозори билан таълим бозорининг ўзаро узвий боғлиқлигини таъминлайди [3]. Фанлар бўйича ишлаб чиқилаётган ўқув дастурлари касбий фаолият турларига нисбатан тартиблашмаган бўлиб, тингловчиларнинг фаолият турларига доир билимларни тўлиқ модул сифатида ўзлаштиришига салбий таъсир кўрсатади ва талабанинг билимга бўлган қизиқишини сўндириб юборади.

Бугунги кунда олий таълим тизимида талабаларнинг билим сифатининг меҳнат бозори талабларига тўлиқ жавоб бермаслигининг асосий сабаби ўқув режа ва дастурлар меҳнат бозорида фаолият олиб бориш учун зарур бўлган билимлар билан узвийлиги тўлиқ таъминланмаган [4].

Касбий таълимда билимлар узвийлиги – бу нисбий тушунча бўлиб, яъни меҳнат бозорида муайян касбий йўналиш бўйича самарали фаолият олиб бориш учун зарур бўлган билимлар кетма-кетлиги ҳамда тартиблашувининг касбга ўқитиш жараёни билан мос келишидир.

Касбий фанлар бўйича ишлаб чиқилган ўқув дастурларини меҳнат бозори талабларига мос ҳолда ишлаб чиқиш жуда ҳам мушкул ёки тўлиқ бажариш мумкин эмас. Чунки бир касбий фан меҳнат бозорида муайян бир технологик жараённи тўлиқ қамраб олиши мумкин эмас, бу технологик жараённи бир неча фанлар қамраб олади ва бу билимларни ўқув дастурларга нисбатан экспертиза қилиш мушкул ҳисобланади.

Фанларни параллел равишда ўзлаштириш талаба учун кўп вақт талаб этади ва билимлар йўналишининг турли хиллиги уларни аниқ мақсадни кўра олмасдан билим олишга қизиқишларини сусайтиради, натижада мутахассис сифатида шаклланиб бораётганларини сезмайдилар.

Хулоса шундан иборатки, касбий ва мутахассислик фанларини ўзлаштириш орқали мутахассислар тайёрлаш услубидан воз кечиш, унинг ўрнига ҳар бир фаолият турлари бўйича ишлаб чиқилган ўқув дастурлари орқали мутахассис кадрлар тайёрлаш услубини танлаш таълим сифатини меҳнат бозори талаблари даражасида

таъминлашда кенг имконият яратади. Шунинг учун индукция услубидан эмас, таълим жараёнини дедукция услубида ташкил қилишга ўтишимиз таълим сифатини халқаро меҳнат бозори талаблари асосида юқори малакали мутахассис кадрлар тайёрлашга кенг имконият яратади.

Олиб борилган илмий-тадқиқотлар шуни кўрсатдики, олий таълим тури учун ўқув режа ва дастурларни меҳнат бозори талаблари асосида ишлаб чиқиш учун қуйидагилар зарур:

- ўқув дастурларни ишлаб чиқишда меҳнат бозори талаблари билан узвийликни таъминлаш усулини ишлаб чиқиш;

- ўқув режа ва дастурларни ишлаб чиқишда назарий, амалий ва ишлаб-чиқариш амалиёти ва назорат турлари ўртасидаги боғлиқликнинг меҳнат бозори талаблари билан мослигини таъминлаш услубларини ишлаб чиқиш;

- ўқув режа ва дастурлар асосида таълим жараёнини ташкил қилиш ва уни бошқаришда белгиланган мақсад ва вазифаларга мос механизмларни ишлаб чиқиш.

Меҳнат бозори талаблари асосида кадрлар тайёрлашга эришиш учун касбий таълимда меҳнат бозори талаблари бирламчи функцияни бажариши мақсадга мувофиқ бўлади. Бугунги кунда бирламчи функцияни касбий фанлар бўйича ишлаб чиқилган ўқув дастурлар эгаллаб келмоқда. Шунинг учун меҳнат бозори талаблари асосида кадрлар тайёрлаш қийин кечмоқда.

Ҳар бир соҳада мутахассис кадрлар тайёрлашни ташкил қилишда, биринчи навбатда таълимнинг мақсад ва вазифалари белгилаб олинади. Белгиланган мақсад ва вазифалар бир неча хусусий мақсадларга, яъни фаолият турларига бўлинади ва гингловчилар ўзлаштириши зарур бўлган билим ва кўникмалар танланади. Ушбу билим ва кўникмаларни тўлиқ қамраб олган ўқув дастури ишлаб чиқилади. Фаолият турлари бўйича ишлаб чиқилган ўқув дастурлар таълим муассасаларида таълим жараёнини ташкил қилиш ва бошқаришда асосий меъёрий ҳужжат сифатида фойдаланилади. Демак, ҳар бир фаолият турлари бўйича ишлаб чиқилган ўқув дастурларининг хусусий мақсадлари касбий йўналиш бўйича мутахассис кадрларни тайёрлашнинг умумий мақсадларини амалга оширилишига қарагилганлигига эришилади. Умумий мақсадларга эришиш учун хизмат қилувчи бундай тартибдаги меъёрий ҳужжат таълим самардорлигига эришишда муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Олиб борилган тадқиқотлар натижасида ўқув дастурларини қуйидаги мезонлар асосида ишлаб чиқиш зарурлиги аниқланди:

- ўқув дастурларини ҳар бир фаолият тури учун алоҳида ишлаб чиқиш;

- шаклланган янги билим, кўникма ва малакаларни ўқув дастурига киритиш;

- ўқув дастурлари меҳнат бозорида реал фойдаланилаётган билим, кўникма ва малакаларни

тўлиқ қамраб олиши ва уларнинг узвийлигини таъминлаши;

Энди ҳар бир мезон талаблари асосида ўқув дастурларини ишлаб чиқиш усуллари тўғрисида батафсил тўхталиб ўтамиз.

Ҳар бир фаолият тури меҳнат бозорида аниқ бир мақсад ва вазифаларни, яъни жараёнини бошланишидан то якунига қадар бир модуль сифатида тўлиқ қамраб олади ва бир мақсадга қаратилган бўлиб, бу билимлар узвий ҳисобланади. Бу узвий билимлар, асрлар давомида инсоният меҳнатининг махсули ҳисобланади. Касбий таълимнинг бирламчи асосий вазифаси ёшларга шу билимларни ўргатишдан иборат. Биз фаолият турлари бўйича ўқув дастурлари асосида таълим жараёнини ташкил қилишга эришганимиздагина касбий таълимни меҳнат бозорлари талаблари асосида ташкил қилишга эришган бўламиз. Бу билан олий таълим жараёнида назария ва амалиёт яхлитлиги ва меҳнат бозори талаблари асосида кадрлар тайёрлаш имконияти яратилишига эришилади.

Меҳнат бозори талаблари билан узвийлашган янги турдаги таълим меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларини ишлаб чиқиш ҳамда таълим жараёнига жорий қилиш бугунги куннинг устувор вазифаларидан ҳисобланади[1].

Мамлакатда фан ва технологияларнинг узлуксиз ривожланиши меҳнат бозорида янги билимларнинг шаклланишига олиб келади. Шунинг учун касбий таълим турида янги билим ва кўникмаларни ўқув дастурларига киритилиши соҳанинг ривожланишида муҳим аҳамиятга эга. Таълим бозорини ривожлантириш даражасини ҳар доим меҳнат бозорининг талаблари белгилаб келган. Меҳнат бозоридаги талабларни истеъмол бозоридаги зарурийат вужудга келтиради. Истеъмол бозори талабларининг ортиши меҳнат бозорининг ривожланишига ҳам бевосита таъсир қилади. Бироқ, бу икки бозор талаблари таълим бозорининг ўз-ўзидан ривожланишини таъминлай олмайди. Меҳнат ва таълим бозорлари ўртасидаги доимий ҳамкорлик механизмини амалда жорий қилиниши таълим бозорининг узлуксиз ривожланиб боришини таъминлайди. Бу эса, ўз навбатида, фан ва технологияларнинг ривожланишига бевосита ижобий таъсир кўрсатади. Ёш мутахассисларнинг меҳнат бозоридаги фаолияти даврида илмий-ижодий изланишлари махсули даражаси, уларнинг таълим бозорида эгаллаган билимлар даражасига боғлиқ. Агар меҳнат бозорида пайдо бўлаётган янги билимлар таълим тизими ўқув дастурларидан жой олмаса, битирувчиларининг билимлари меҳнат бозори талабларига жавоб бера олмайди.

Биз олиб бораётган илмий изланишларнинг асосий мақсади таълимдан манфаатдор қатламлар (Давлат ва жамият ҳамда меҳнат бозори) манфаатларини ҳимоя қилиш, таълим мазмуни ва сифатини халқаро стандартлар даражасига келтиришдан иборат. Ушбу тадқиқотлар натижасида яратилган янги структура, яъни фаолият турлари бўйича ўқув режа ва дастурлари ишлаб чиқиш

структураси 1-расмда келтирилган. Ушбу структурада, биринчи навбатда, фаолият тури бўйича меҳнат бозори талаблари асосида билим, кўникма ва малакалар белгилаб олинади. Ўқув дастурини ишлаб чиқишда узвийлик принципларига риоя қилиш, яъни иш ўрнида фаолият тури бўйича меҳнат жараёнининг тартибланиши билан ўқув дастуридаги билимлар тартибланиши айнан бир хиллиги таъминланишига эришиш талаб этилади. Назарий билимлар ўқув дастури билан амалий дарслар (семинарлар, амалий машғулотлар, лаборатория ишлари, курс ишлари, мустақил ижодий ишлар ва х..) ўқув дастурлари билимларнинг кўникмалар даражасида ривожланиш кетма-кетлиги, яъни назария-амалиёт принциплари асосида ишлаб чиқиши мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Назарий билимларнинг муайян яқунланган модулни амалиёт модули орқали кўникма даражасида ўзлаштиришни таъминлашга эришиш зарурий шартлардан бири ҳисобланади. Демак, бир-бирини тўлдириш асосида назарий ва амалий дарслар кетма-кетлиги асосида таълим жараёни ташкил қилинади ва уларни дарс жадвалларини ишлаб чиқишда этиборга олиш зарур бўлади. Назарий ва амалий дарслар ўқув дастурларини ишлаб чиқишда мавзуларни касбий фанлардан билим ва кўникмаларга мос шаклда танлаб олинади. Талабалар билим ва кўникмаларни ўзлаштирилганларидан сўнг ишлаб чиқариш соҳаларида амалиётга чиқадилар. Бундай тартибда дарсларни ташкил қилиш тартиби меҳнат бозори талабларига айнан мос тушади. Талабалар ўз касбларини ўзлаштираётганликлари тўғрисида аниқ тасаввурга эга бўладилар ва касбларига бўлган қизиқиш ортиб боради. Касбий таълимнинг асосий мақсади ва вазифалари меҳнат бозори талабларига мос кадрларни тайёрлаш бўлса, демак, биз шу мақсад ва вазифаларнинг бир қисмига эришган бўламиз.

Навбатдаги муҳим масала ўзлаштиришни назорат қилиш тартиби бўлиб, унинг ҳам меҳнат бозори талабларига мос ва ҳолисона бўлиши аҳамиятлидир. Назарий, амалий ўқув дастури ва режаси бажарилгандан сўнг талабалар ўзлаштиришларини мустақил ташқи назорат комиссиясига (2-расм) имтиҳон топширадилар ҳамда шу комиссия назоратида ҳар бир гуруҳ талабаси мустақил ишларининг ҳимояси ўтказилиб, комиссия томонидан ҳамда гуруҳ талабалари томонидан бир-бирларини баҳолайдилар. Талабалар ўзлаштиришларини баҳолаш жараёнида фаолият тури бўйича таълим жараёнини олиб борган профессор-ўқитувчилар қатнашиши қатъиян ман этилади. Бу эса профессор-ўқитувчиларнинг педагогик маҳорати ва билим даражасини талабаларнинг ўзлаштиришлари даражаси орқали педагогик фаолиятини (рейтингини) аниқлаш имкониятини беради.

Фаолият тури билан боғлиқ навбатдаги жараён ишлаб чиқариш амалиёти масаласи бўлиб, талабалар дастур асосида айнан фаолият тури доирасида ишлаб чиқариш амалиётини ўтадилар, уларнинг малакалари ишлаб чиқариш вакиллари ҳамда Давлат билим сифатини назорат қилиш инспекцияси вакиллари томонидан баҳоланади. Натижада, ҳар бир талаба фаолият турини ўзлаштирилганлиги даражаси тўрт турдаги назорат тизими орқали аниқланади ва баҳоланади. Назорат материаллари фаолият тури билим, кўникма ва малакалари асосида ишлаб чиқилади.

Ушбу структуранинг мавжуд меъёрий ҳужжатлар структурасидан фарқи ҳамда афзалликлари қуйидагилардан иборат. **Биринчидан**, билим, кўникма ва малакалар касбий таълим узвийлиги асосида ишлаб чиқилади. **Иккинчидан**, билим, кўникма ва малакалар меҳнат бозори талаблари билан мос ҳолда ишлаб чиқилади. **Учинчидан**, назарий билим, кўникма ва малакаларнинг устма-уст нуктавий интеграцияси таъминланади. **Туртинчидан**, муайян вақт давомида таълим жараёнида аниқ мақсадларга эришиш учун таълим ва амалиёт жараёни ташкил қилинади ҳамда бошқарилади. **Бешинчидан**, билим, кўникма ва малакаларни тўрт босқичда ҳолисона баҳолаш тизими яратилади. **Олтинчидан**, фаолият турларининг хусусий мақсадлари меҳнат бозори талаблари асосида кадрлар тайёрлашнинг умумий мақсадларини тўлиқ бажариш таъминланади.

Бундай тартибда таълим жараёнини ташкил қилиш ва бошқариш ҳамда назорат қилиш тизимдаги қуйидаги муаммоларни бартараф этиш имконини беради. **Биринчидан**, талабаларнинг билим олишга бўлган муносабати ижобий томонга ўзгариб боради. **Иккинчидан**, талабаларда олий маълумотли мутахассислик даражасига фақат билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштириш билан эришиш мумкинлиги қатъий шаклланади. **Учинчидан**, талабаларда мутахассис сифатида шаклланаётганларини сезиб ишонч билан билим олишга қизиқиш ва интилишлари шаклланиб боради. **Туртинчидан**, талабаларнинг ўзлаштириш даражасига нисбатан профессор-ўқитувчилар рейтингини аниқлаш тизими шаклланади. **Бешинчидан**, профессор-ўқитувчилар ўз рейтингларини юқори кўрсаткичларда сақлаш мақсадида ўз хизмат вазифаларини тўлиқ бажариш тизимини шакллантирадилар. **Олтинчидан**, профессор-ўқитувчилар ва талабалар орасидаги муносабатлар демократлашиб боради. **Еттинчидан**, олий таълим тизими жамиятда илгор соҳага айланади.

ХУЛОСА. Таклиф этилаётган таълим меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлари асосида таълим жараёнини ташкил этиш ва назорат қилиш тартиби олий таълим тизимида таълим мазмуни ва сифатини бугунги меҳнат бозори талаблари даражасида таъминлашда муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 27 июлдаги “Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иктисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-гадбирлари тўғрисида” ПҚ-3151 қарори.
2. Раҳматуллаев М. Р., Олий ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълими тизимида касбий таълим узлуксизлиги ва узвийлигини таъминлашда илмий муаммолар. Таълим технологиялари, 2005 йил, №2, 4-6 б.
3. Раҳматуллаев М.Р. К вопросу о научно-методических проблемах разработки нормативных документов высшего образования. Международная конференция – Пути повышения качества воспитательной работы в образовательных учреждениях, Рязань, 2008 год, 334-335 б.
4. Раҳматуллаев М.Р., Мелков А.В. К вопросу о механизмах разработки нормативно-правовой документации системы профессионального образования в Российской Федерации. Межвузовский научно-методический конференции, Рязань, 2009 год, 4 марта, 122-124 стр.